

De Klassieken

De klassieke muziek (met kleine letters) bestrijkt een groot deel van ons muzikale verleden, maar er is een korte periode die bekend staat als de “Klassieke Periode” (met hoofdletters): de decennia rond het jaar 1800. Waarom Klassieken binnen de klassieken? Muziek uit de Klassieke Periode heeft als bijzondere eigenschap dat ze daarna nooit meer van het concertpodium is verdwenen. Muziek uit vroegere perioden werd een generatie later steeds vervangen door nieuwe muziek. Vóór de Klassieke Periode leefde men in de veronderstelling dat de muziek steeds beter werd en dat daarom de muziek van eigen tijd beter was die van de verleden tijd. Maar Klassieke Muziek – Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert – bleef, ook nadat later generaties de ontwikkeling van het muzikale idioom hadden voortgezet: Romantiek, Impressionisme, Expressionisme en wat dies meer zij. Klassieke Muziek bleef de basis voor alles wat daarna kwam. Oudere muziek werd vervolgens weer herontdekt, waardoor het muzikale spectrum thans breder is dan ooit tevoren.

Waarom is die Klassieke Muziek gebleven? Het antwoord op deze vraag ligt denk ik in het gegeven dat de compositietechnieken die in de Klassieke Periode zijn ontwikkeld de maat zijn geworden voor muziek in het algemeen. Men denke aan de klassieke tonaliteit en harmoniek, maatsoorten en ritmiek, melodievorming, vormstructuren (sonate, symfonie, concert), enzovoorts. Wat in de Klassieke Periode is ontwikkeld is nog steeds de basis voor onze opvattingen over muziekleer.

Niet alleen onze muzikale taal stamt uit de Klassieke Periode, ook de uitdrukkingvormen daarvan – de muzikale spraak, als het ware: de piano, kamermuziekensembles, orkesten. Rond 1800 bestond een orkest uit verschillende strijkersgroepen, twee fluiten, hobo's, klarinetten, fagotten, hoorns en trompetten, met een stel pauken als ritmische ondersteuning. Latere orkesten zijn uitbreidingen op deze basisopstelling.

Het KamerOrkest Driebergen is een orkest samengesteld zoals het orkest van 1800: een Klassiek Orkest dus. Daarom is er in dit programma voor gekozen om terug te gaan naar de muziek die bij zo'n orkest hoort: Klassieke Muziek. Mozart ontbreekt, maar de andere drie grote Klassieke meesters zijn elk vertegenwoordigd met één werk, in de volgorde Beethoven, Haydn, Schubert.

Rudolf Rasch
Voorzitter KOD

Ludwig van Beethoven: Overture Coriolan (Opus 62, 1807)

Wij beschouwen de negen symfonieën van Beethoven als misschien wel de belangrijkste muziek die in de periode rond 1800 is geschreven, maar tijdgenoten dachten daar anders over: opera was voor hen het meest spraakmakende genre. Beethoven heeft zich met dat genre slechts beperkt beziggehouden, al wordt zijn *Fidelio, oder Die eheliche Liebe* nog steeds graag gespeeld. Minder bekend zijn de kortere of langere stukken muziek, zowel vocaal als instrumentaal, die hij schreef voor verschillende toneelstukken. Uitzondering is natuurlijk de muziek voor Goethes *Egmont*, waarvan met name de ouverture een geliefd stuk is. Maar er is meer. Voor het toneelstuk *Coriolan* van de Oostenrijkse toneelschrijver Heinrich Joseph von Collin (1771-1811) schreef Beethoven een ouverture, die repertoire heeft gehouden terwijl het toneelstuk zelf volledig vergeten is. Collin's stuk is uit 1802, Beethoven schreef zijn ouverture voor de heropvoeringen in Wenen in 1807.

Het verhaal van Coriolanus stamt uit de vroege Romeinse geschiedenis, waar feiten en fictie nog door elkaar heen lopen. Het is overgeleverd door klassieke auteurs als Livius en Plutarchus. Zij beschrijven Coriolanus als een Romeins veldheer uit het begin van de vijfde eeuw voor Christus. Na voor Rome de nodige successen te hebben behaald, kwam hij, als patriciër, in conflict met de plebejers, verliet de stad, en sloot zich aan bij de Volsci, die hij eerst had verslagen. Met de Volsci belegerde hij uiteindelijk Rome zelf. Om een bloedbad te voorkomen gingen zijn moeder Volumnia en zijn vrouw Veturia met hun twee zoontjes (zij waren in Rome gebleven) naar het legerkamp om Coriolanus over te halen de stad niet aan te vallen. Hun smeekbeden hadden uiteindelijk succes: Coriolanus zag van de aanval af. Over hoe het met Coriolanus afliep verschillen de bronnen: sommige melden dat hij zelfmoord pleegde als gevolg van het dilemma tussen vergelding en genade, andere zeggen dat hij vermoord werd. Het Coriolanus-verhaal is door tal van toneelschrijvers benut, waaronder niemand minder dan Shakespeare.

Vaak is een ouverture voor een opera of toneelstuk vooral een sfeertekening, maar in het geval van Beethovens Coriolan-Overture ligt dat net iets anders. Deze wordt gezien als een soort muzikale samenvatting van het verhaal van het toneelstuk. De aangehouden lange tonen in het begin, de snerpande korte akkoorden en het daaropvolgende pittige thema, alles in c-klein, mineur, verbeelden Coriolanus' woede en wraakzucht. Na deze inleidende manoeuvres verschijnt er ineens een zangerig, hoopvol thema, in majeur, dat verschillende malen klinkt: Volumnia is ten tonele verschenen. Een soort van dialoog tussen verzoening en afwijzing is begonnen, een dialoog die een groot deel van het stuk beheerst. Tenslotte geeft Coriolanus toe aan Volumnia's smeekbeden, maar het verhaal en daarmee Beethovens ouverture, is gedoemd dramatisch te eindigen: omdat Coriolanus noch Rome kan aanvallen, noch de Volsci kan teleurstellen, is er maar één uitweg: de zelfgekozen dood. De laatste maten van de ouverture staan in het teken van dit droevig einde.

Joseph Haydn: Symfonie nr. 101, in D groot (1793)

1. Adagio – Presto. 2. Andante. 3. Menuetto Allegretto – Trio. 4. Finale: Vivace

“Pauperis est numerare pecus” = Het is aan de armen om hun vee te tellen. Dit Latijnse spreekwoord zou Haydn hebben kunnen geven als antwoord op de vraag hoeveel symfonieën hij eigenlijk wel had geschreven. Het preciese getal zal hem onbekend zijn geweest en zal hem weinig hebben geïnteresseerd. Latere autoriteiten zijn op 104 gekomen en hebben al deze 104 symfonieën een volgnummer gegeven, wat wel nodig is als je wilt weten over welke je het hebt, want ook opusnummers helpen niet zoveel als het om de muziek van Haydn gaat. Veel van Haydns symfonieën hebben bijnamen gekregen – Haydn is in dit opzicht zeker recordhouder – zoals “La chasse” (De jacht, nr. 73), “La poule” (De kip, nr. 83), “La reine” (De koningin, nr. 85), de “Militaire Symfonie” (nr. 100), de “Symfonie met de paukenroffel” (nr. 103), enz.

De symfonie die u nu gaat horen heeft ook zo’n bijnaam: “De Klok”, nr. 101.

De laatste twaalf van de 104 symfonieën, de nrs. 93-104, waaronder dus “De Klok”, zijn onverbrekkelijk verbonden met Haydns reizen naar London in de jaren 1791-1795. Vanwege zijn dienstverband bij prins Nicolaus Esterházy had Haydn vóór 1790 nooit de gelegenheid gehad zich als musicus en componist ook elders te profileren. Maar Esterházy’s dood was voor de Londense impresario Johann Peter Salomon aanleiding om Haydn in Wenen over te halen een tournee naar Engeland te ondernemen. Het stel arriveerde op 2 januari 1791 in de Engelse hoofdstad. Het concertseizoen aldaar liep in deze jaren van februari tot mei en Haydn had met Salomon een contract gesloten dat hem ruime tegemoetkomingen bood voor een opera, een serie van zes nieuwe symfonieën, de publicatierechten van deze symfonieën, andere composities, enz. Twee van de zes symfonieën gingen in 1791 in première, de andere vier in het seizoen van 1792. Daarop keerde Haydn naar Wenen terug, maar was twee jaar later opnieuw in London voor twee concertseizoenen, van 5 februari 1794 tot 15 augustus 1795. In deze periode gingen de symfonieën van het tweede Londense zestal (nrs. 99-104) in première, waaronder “De Klok”, op 3 maart 1794. Haydn was nu op het toppunt van zijn roem. In Engeland verkeerde hij in de hoogste maatschappelijk kringen, tot aan de koninklijke familie toe. Iedereen wilde zijn muziek horen. Financieel waren deze reizen ook een succes: zijn inkomsten waren meer dan tien maal zo hoog als een modaal jaar in Esterháza. Teruggekeerd in Wenen kwam Haydn weer in diens van Nicolaus’ zoon Anton Esterházy, maar deze dienst kon hij in Wenen vervullen met aanzienlijk minder verplichtingen dan gedurende de jaren vóór 1790, en Haydn beleefde een rustige oude dag tot aan zijn dood in 1809.

Een toelichter heeft het altijd makkelijk bij muziek die bij opera of toneel hoort: dan is er altijd wel een verhaal te vertellen. Maar wat deel je mee over een symfonie van Haydn behalve dat-ie in D groot staat, uit vier delen bestaat – een snel deel met langzame inleiding, een langzaam deel, een Menuet met Trio en een vlotte levendige finale? Misschien wel dat die frivole finale ineens naar mineur moduleert en na terugkeer in het majeur in een fuga

overgaat, een contrapuntisch en dus "geleerd" genre in Haydns tijd, alvorens weer in de stijl van het begin af te sluiten.

En dan is er nog de bijnaam, "De Klok". Deze ga ik u hier niet verklaren. Misschien weet u het, anders is het u volstrekt duidelijk na de eerst maat van het tweede deel.

Rudolf Rasch

Franz Schubert: Symfonie nr. 3, in D groot (1815)

1. Adagio maestoso – Allegro con brio. 2. Allegretto. 3. Menuetto Vivace – Trio. 4. Presto vivace.

De biografie van Franz Schubert (1797-1828) en de receptie van zijn werk is in veel opzichten het tegendeel van die van Haydn. Laatstgenoemde bereikte een gevorderde leeftijd en kon de laatste 25 jaar van zijn leven bogen op en genieten van internationale roem en erkenning. Zijn muziek werd overal gespeeld. Na zijn dood bleef hij bekendheid houden, maar Mozart en Beethoven werden toch als superieur aan hem beschouwd in de wereld van de Weense Klassieken. Haydn kreeg de roep van eenvoud zo niet oppervlakkigheid en gezelligheid, "Papa Haydn". Schuberts leven volgde een heel ander patroon: vol problemen en jong gestorven (op 31-jarige leeftijd), maar wel vroeg begonnen met componeren, waardoor hij in zo'n twintig jaar tijds een geweldig oeuvre bij elkaar heeft geschreven, in alle genres van zijn tijd. Op het moment van zijn overlijden was slechts een klein deel van dat oeuvre in druk beschikbaar, eigenlijk uitsluitend liederen – waarvoor Schubert nog steeds de grote Klassieker is – en pianowerken. Mendelssohn voerde in 1839, tien jaar na Schuberts dood, voor het eerst diens Grote Symfonie in C-groot uit, de eerste uitvoering van Schuberts bekends orkestwerk, de "Unvollendete", dateert uit 1862. In de jaren 1880 werden ook de andere symfonieën uitgegeven en pas vanaf deze tijd kwamen ze wereldwijd op de lessenaars van de symfonie-orkesten. Daar zijn ze nu niet meer weg te denken.

De Derde Symfonie is gecomponeerd in 1815, de componist was toen achttien jaar oud. Het werk staat net als Haydns "Klok" in D-groot; het heeft ook dezelfde indeling in delen: een snel eerste deel met langzame inleiding, een langzaam deel, een Menuet met Trio en een snel slotdeel. Het duurt ook ongeveer even lang. Maar het klinkt toch duidelijk anders, al is dat niet zo eenvoudig in woorden uit te drukken. De orkestklank is voller, dichter, de melodische lijnen zijn langer, de thema's worden door klarinet en hobo gespeeld (en niet door de eerste violen) en het heeft meer drama dan Haydn, het heeft bij tijd en wijle wat onstuimigs, we horen er typisch Schubertiaanse melodieën in. Het tweede deel: een schijnbaar niemandallemans, een simpel melodietje in de eerste violen, later herhaald na een concurrerende, wat opruiende melodie die door de klarinet wordt gespeeld. (In werkelijkheid is het stuk iets gecompliceerder dan ik het hier opschrijf.) Het Menuet is gecomponeerd rond een zeer basaal motief, een dalende drieklank, die begint met een accent op de derde tel van de driekwartsmaat. Daarom lijkt het of de maatsoort steeds verandert. Het laatste deel, tenslotte, staat in een vliegensvlugge 6/8-maat. In sommige opzichten lijkt het op een gigue, de dansvorm die menig baroksonate en suite afsluit, maar nog beter past de karakterisering als tarantella, een snelle Italiaanse dans. (Het laatste deel van Mendelssohns Vierde Symfonie, de "Italiaanse", is ook zo'n Tarantella.) Schubert perst zijn tarantella precies in de mal van de sonatevorm, maar dan wel met een verkeerde toonsoort voor de terugkeer van het eerste thema: die hoort de begintoonsoort weer in te

voeren, maar hier staat die terugkeer in een andere toonsoort, A-groot in plaats van de verwachte D-groot. De symfonie was begonnen met een lang aangehouden *descrescendo*-toon D, zij eindigt er ook mee.

Rudolf Rasch